

УДК 616.891.7+159.923

© О. В. Брюханов, 2009.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПЕРЕВАЖНИХ СТРАТЕГІЙ КОПІНГ ПОВЕДІНКИ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ З ДЕЗАДАПТИВНИМИ СТАНАМИ

О. В. Брюханов

Військово-медичний клінічний центр Кримського регіону, м. Севастополь.

COMPARATIVE ANALYSIS OF PRIMARY STRATEGIES OF COPING BEHAVIOUR FOR MILITARYMEN WITH THE DESADAPTATION STATES

A.V. Bryhanov

SUMMARY

Diagnostic and expert estimation of the desadaptation states is a topical problem of military psychiatry. Present work examines the desadaptation states from point of theory of coping behaviour. Research results were confirmed by psychological tests.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПРЕИМУЩЕСТВЕННЫХ СТРАТЕГИЙ КОПИНГ ПОВЕДЕНИЯ У ВОЕННОСЛУЖАЩИХ С ДЕЗАДАПТИВНЫМИ СОСТОЯНИЯМИ.

А. В. Брюханов

РЕЗЮМЕ

Диагностическая и экспертная оценка дезадаптивных состояний является актуальной проблемой военной психиатрии. Настоящая работа рассматривает дезадаптивные состояния с точки зрения теории копинг поведения. Результаты исследования подтверждались психологическими методиками.

Ключові слова: стратегії копінг поведінки, дезадаптивні стани, військовослужбовці.

Ефективність процесу адаптації до нових умов залежить від успішності виконання її суб'єктом соціальних функцій і спроможності подолання зовнішнього стресового впливу. Адаптація військовослужбовців та профілактика виникнення дезадаптивних станів – складний, багатофакторний процес, який передбачає, з одного боку, формування і розвиток соціально значущих та суб'єктивних якостей, а з іншого – появу й закріплення різних стратегій поведінки, котрі дозволяють вирішувати проблемні ситуації та максимально ефективно виконувати функціональні обов'язки. Дослідження присвячене визначенню та порівнянню основних моделей та стратегій копінг поведінки у пацієнтів з діагнозом розлад адаптації та військовослужбовців контрольної групи з виділенням груп залежно від етапу адаптації і строку служби.

В психологічних дослідженнях [2, 4-6, 10, 11] поняття копінг (coping behaviour) охоплює спектр активності суб'єкта від неусвідомлених психологічних захистів до цілеспрямованих способів подолання проблемних ситуацій. Психологічне призначення копінг поведінки полягає в адаптації суб'єкта до вимог ситуації шляхом оволодіння або послаблення цих дезадаптивних, тобто у полегшенні стресового впливу ситуації. Більшість класифікацій копінг поведінки створюється навколо двох стратегій, запропонованих Р. Лазарусом та С. Фолкманом: 1) проблемно-сфокусованого копінгу (зусилля спрямовуються на вирішення існуючої проблеми): а) планомірне вирішення проблеми; б) шлях конфронтації; в) пошук соціальної підтримки; та 2) емоційно-сфокусованого копінгу (зміна власних установок стосовно ситуації):

а) дистанціювання масштабу проблемної ситуації; б) прийняття відповідальності на себе; в) самоконтроль; г) позитивна переоцінка [12]. Стратегічний напрямок копінг поведінки у змістовому плані, на думку С. Хобфолла [10], повинен описуватися за допомогою як мінімум трьох координат: двох основних – вісь просоціальної – асоціальної стратегій, вісь активності – пасивності, а також однієї додаткової: вісь прямої – непрямой (маніпулятивної) поведінки. Ці осі репрезентують вимірювання загальних стратегій подолання. Залежно від ступеня конструктивності, стратегії й моделі поведінки можуть сприяти або заважати успішності подолання кризових явищ, професійних стресів, а також впливати на збереження здоров'я суб'єкта діяльності.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Мета проведеного дослідження полягає у психологічному наповненні характерних стратегій копінг поведінки військовослужбовців з дезадаптивними станами та виявленні ступеня їх виразності залежно від етапу адаптації та строку служби. До дослідження було залучено 70 пацієнтів психіатричного відділення з визначеним діагнозом розлад адаптації до військової служби віком від 19 до 21 років. Контрольну групу склали 210 військовослужбовців того ж вікового проміжку, які відрізнялись за критерієм „строк служби”. Загальна вибірка була поділена на чотири групи: 1) 70 чоловік, з визначеним діагнозом розлад адаптації до військової служби; 2) 70 чоловік, середній строк служби – до 3-х місяців, середній вік – 19 років; 3) 70 чоловік, середній строк служби – від 3-х до 6-ти

місяців, середній вік – 20 років; 4) 70 чоловік, середній строк служби – 1 рік, середній вік – 20,4 років рік. Оцінку поведінкових стратегій військовослужбовців та ступінь їх виразності, у залежності від етапу адаптації та строку служби, здійснено за допомогою опитувальника SACS («Стратегії подолання стресових ситуацій» С. Хобфолл, 1994; модифікація Н.С.Водоп'янової, С.С.Старченкової), призначеного для вияв-

лення моделі копінг поведінки [5, с.276–282].

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Дані, одержані впродовж досліджень моделей та стратегій копінг поведінки у військовослужбовців з дезадаптивними станами та військовослужбовців контрольної групи, які перебувають на різних етапах адаптації, подано у формі зіставлення в таблицях 1, 2.

Таблиця 1

Особливості моделей копінг поведінки у військовослужбовців з дезадаптивними станами та військовослужбовців контрольної групи на різних етапах адаптації

Моделі копінг поведінки/строк військової служби	F 43 (n=70)	0-3 місяці служби (n=70)	3-6 місяці служби (n=70)	1 рік служби (n=70)
Асертивні дії	19,14 ± 3,38	20,82 ± 3,18	21,43 ± 2,78	23,67 ± 3,04
Вступ у соціальний контакт	21,78 ± 3,68!	22,8 ± 4,07	25,45 ± 3,44	25,9 ± 3,16
Пошук соціальної підтримки	21,96 ± 4,11	22,34 ± 3,87	22,74 ± 3,46	23,12 ± 2,68
Обережні дії	20,36 ± 3,97	21,45 ± 4,24	22,31 ± 4,13	23,17 ± 3,66
Імпульсивні дії	17,5 ± 2,86	16,83 ± 2,33	16,24 ± 3,11	15,7 ± 2,97
Уникнення	16,43 ± 3,95	15,72 ± 3,77	14,56 ± 3,41	12,86 ± 3,02
Маніпулятивні дії	16,57 ± 4,37	16,9 ± 4,09	15,76 ± 3,67	15,61 ± 3,27
Асоціальні дії	15,36 ± 3,84	14,66 ± 3,87	14,1 ± 3,56	13,74 ± 3,47
Агресивні дії	18,8 ± 5,24	17,7 ± 5,08	13,88 ± 4,66	12,7 ± 4,09

Таблиця 2

Особливості стратегій копінг поведінки у військовослужбовців з дезадаптивними станами та військовослужбовців контрольної групи на різних етапах адаптації

Стратегії копінг поведінки/строк військової служби	F 43 (n=70)	0-3 місяці служби (n=70)	3-6 місяці служби (n=70)	1 рік служби (n=70)
Активна стратегія	19,14 ± 3,38	20,4 ± 3,21	21,1 ± 3,33	22,67 ± 3,51
Просоціальна стратегія	21,78 ± 3,68	22,8 ± 4,07	25,45 ± 3,44	25,9 ± 3,16
Пряма стратегія	17,5 ± 2,86	18,43 ± 3,01	20,67 ± 2,54	21,89 ± 3,06
Пасивна стратегія	18,64 ± 3,04	18,4 ± 3,77	17,88 ± 3,11	17,3 ± 3,05
Непряма стратегія	16,57 ± 4,37	17,5 ± 4,17	17,74 ± 3,37	17,22 ± 3,11
Асоціальна стратегія	17,34 ± 3,07	17,1 ± 3,17	16,65 ± 3,31	16,4 ± 3,13

Аналіз результатів, наведених у таблиці 1, показав, що в процесі адаптації у військовослужбовців відбувається поступове зростання показників таких моделей поведінки: асертивні дії (впевнені, наполегливі), вступ у соціальний контакт, обережні дії, а також зниження ступеня виразності таких моделей поведінки: імпульсивні дії, уникнення, асоціальні та агресивні дії. Щодо стратегій подолання, то згідно отриманих даних має тенденція зростання показників просоціальної та прямої стратегій з одночасним зниженням виразності пасивної (уникнення, ухилення від вирішення проблеми) та асоціальної стратегій.

Надання переваги пасивній стратегії копінг поведінки на перших етапах адаптації найімовірніше пояснюється недостатньою відрефлексованістю суб'єктів, прагненням зберегти самоповагу, статус, свої ідеали, „Я-концепцію”. Привертає увагу те, що переважна більшість військовослужбовців у складних ситуаціях віддає перевагу агресивній моделі поведінки; їх поведінка в проблемних ситуаціях може проявлятися переважно в категоричності, конфліктності, егоцентричності та експресивності; у соціальному плані така активна форма реагування у відповідь на зустріч з перешкодою може набувати деструктивних форм.

Основний момент у процесі аналізу отриманих даних полягав у визначенні ступеня виразності основних моделей подолання військовослужбовців на різних етапах адаптації.

Результати демонструють, що на етапі адаптації у військовослужбовців контрольної групи зі строком служби 3-х-6-ті місяців зберігається середній ступінь виразності таких моделей копінг поведінки, як імпульсивні дії та уникнення. На етапі адаптації протягом від 6-ті місяців до 1 року військовослужбовці мають досить сильну корпоративну (групову) та міжособистісну підтримку, які спільно утворюють важливий ресурс збереження їх психічної стійкості в стресових ситуаціях. Вони прагнуть боротися з безперервними навчальними та іншими стресорами шляхом високого рівня вкладання тих ресурсів, якими володіють, а саме – соціальних та соціально-психологічних. Використання пасивних і асоціальних стратегій подолання на етапі адаптації перших 3-х - 6-ті місяців можна пояснити певним дефіцитом особистісних, інформаційних та інструментальних ресурсів, необхідних для актуалізації суб'єктної активності, спрямованої на оволодіння проблемною ситуацією. Зрештою, це цілком зрозуміло, адже саме на цьому етапі відбувається активний розвиток та нагромадження ресурсів.

Активне подолання з позитивним використанням соціальних ресурсів (контактів) підвищує стресостійкість військовослужбовців на різних етапах адаптації.

Аналіз результатів дослідження дозволив дійти висновку, що на етапі адаптації перших 3-х - 6-ті місяців у військовослужбовців зафіксовано високий ступінь виразності за такими стратегіями подолання, як пасивна (уникнення, ухилення від вирішення проблеми) у поєднанні з низьким рівнем просоціальної стратегії. Поступово підвищення ступеню виразності прямої стратегії подолання в залежності від строку служби, можна, ймовірно, пояснити поступовим зниженням соціальної залежності військовослужбовців від оточення та усвідомленням своєї ролі в колективі.

Результати дослідження продемонстрували зниження (з середнього до низького) ступеня виразності асоціальних та зростання просоціальних та асертивних стратегій подолання.

Для військовослужбовців, які перебувають на військовій службі більш 6-ті місяців, притаманні моделі поведінки, що характеризуються активністю, просоціальністю та гнучкістю. Збереження високого рівня просоціальної стратегії поведінки зумовлюється не лише стійкою професійною ідентифікацією, рефлексією, але й пошуком особистості, спроможної реалізувати їх ідеї в майбутньому.

Інакше кажучи, в процесі становлення військовослужбовця відбувається не лише усвідомлення сутності професійних вимог, але й процес рефлексивної оцінки власних можливостей та набуття відпо-

відних якостей, що допоможуть ідентифікувати себе як особистість.

Основною метою вступу в соціальний контакт військовослужбовця є пошук емоційної, інформаційної, функціональної підтримки, а також можливість використання асертивних дій.

ВИСНОВКИ

1. Поняття копінг поведінки охоплює широкий спектр активності суб'єкта від неусвідомлених психологічних захистів до цілеспрямованих способів подолання проблемних ситуацій. Психологічне значення копіngu полягає в ефективній адаптації суб'єкта до складних ситуацій;

2. Дінаміка зміни базових копінг стратегій військовослужбовців, котрі перебувають на різних етапах адаптації характеризується зниженням ступеня виразності пасивної та асоціальної стратегій подолання та підвищенням просоціальної, активної та прямої копінг стратегій;

3. Вибір стратегії подолання залежить від рівня розвитку суб'єктності військовослужбовця. Низький рівень саморозвитку, а також інформаційна, соціальна, економічна, ментальна несвобода вибору зумовлюють вибір пасивних та асоціальних стратегій копінг поведінки (уникнення проблем, агресивні дії, конфронтація);

Перспективи подальшого дослідження пов'язані з оцінкою рівня оволодіння ресурсами, що допомагають зменшити негативний вплив проблемної ситуації за допомогою спрямованих психотерапевтичних стратегій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрахам Г. Маслоу. Мотивация и личность. Перевод. с англ. Татлыбаевой А. М. Вступительная статья Акулиной Н. Н. – СПб.: Евразия, 1999. – 478 с.
2. Бодров В. А. Информационный стресс: Учебное пособие для вузов. – М.: ПЕР СЭ, 2000. – 352 с.
3. Волянюк Н. Особливості вибору стратегії копінг поведінки тренерів-викладачів // Соціальна психологія. - 2005. - № 4 (12). - С.101-112
4. Нартова-Бочавер С. „Coping behavior” в системі понятій психології особистості // Психологічний журнал. – 1997. – Т. 18. – № 5. – С. 20 – 30.
5. Практикум по психології менеджмента і професійної діяльності / Под ред. Г.С. Никифорова, М.А. Дмитриевой, В.М. Снеткова. – СПб.: Речь, 2001. - С. 276-282.
6. Проблемность в профессиональной деятельности: теория и методы психологического анализа. – М.: Издательство „Институт психологии РАН”, 1999. – 358 с.
7. Психология здоровья: Учебник для вузов / Под ред. Г. С. Никифорова. – СПб.: Питер, 2003. – С. 549 – 573.
8. Сизова И. Г., Филипченкова С. И. Методика диагностики когнитивно-поведенческих стратегий

преодоления // Современная психология: Состояние и перспективы исследований. Часть 5. Программы и методики психологического исследования личности и группы: Материалы юбилейной научной конференции ИП РАН. Отв. ред. А. Л. Журавлев. – М.: Изд-во „Институт психологии РАН”, 2002. – С. 180 – 199.

9. Синдром „професійного вигоряння” та професійна кар’єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядиплом. освіти / За наук. ред. С.

Д. Максименка, Л. М. Карамушки, Т. В. Зайчикової. – К.: Міленіум, 2004. – 264 с.

10. Hobfoll S. Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress // American Psychologist, 1988. Vol. 44. – P. 513 – 524.

11. Lazarus R.S. Cognitive and coping processes in emotion / Stress and coping. N.Y. Columbia Univ. press, 1977. – P. 144 – 157.

12. Lazarus R. S., Folkman S. Stress appraisal and coping. N.Y.: Springer, 1984. – P. 22 – 46.